

ЙОВАН ХРИСТИЧ (Јован Христић, 1933 – 2002) е първоначално високо ценен в своя сръбски литературен контекст преди всичко като есеист и драматург. Признанието му като поет идва десетилетия след дебютната му стихосбирка *Дневник за Улис* (*Дневник о Улису*, 1954). Както отбелязва Светлозар Игов, „едва след излизането на Събрани стихотворения, съставени и предговорени от поета Иван В. Лалич през 1996 година, когато Христич получава (1997) и престижната национална награда „Змай“ и на поетическото му творчество е посветен симпозиум, чиито материали излизат в сборника *Поезията на Йован Христич* (1997), поетът Йован

*Христич ще бъде равнопоставен на есеиста, критика и театрала*¹.

През периода 2000 – 2002 г. Йован Христич е председател на Сръбския ПЕН клуб.

Основна заслуга за българската рецепция на Йован Христич има Светлозар Игов, който превежда неговите стихотворения и есета и му посвещава проникновени литературоведски наблюдения. Стихотворения на Й. Христич са включени в антологията *Нощен полет. Петима сръбски поети* (1989), която представя Христич като едно от големите имена на модерната сръбска поезия наред с Васко Попа, Миодраг Павлович, Иван В. Лалич и Бранко Милкович. Самостоятелна и представителна за неговата средиземноморска поетика стихосбирка излиза през 1996 г. в поредицата „*Ars poetica*“ на изд. „Христо Ботев“ – Александрийската школа (Александрийска школа, 1963). На български се появява и сборникът с есета *Пътувания из Средиземноморието* (София: Балкани, 2005). *Отделни стихотворения и есета излизат в Бюлетина на СБП, в. „Литературен фронт“, в. „Литературен форум“, в. „АБВ“, „Литературен вестник“ и др.*

Предлагаме на читателите на сп. „Славянски диалози“ есето „*Разказът при Андрич*“ („*Andrićeva pripovetka*“) от книгата на Йован Христич *Избрани есета* (*Jovan Hristić. Izabrani eseji. Beograd: Srpski PEN centar, 2005*).

¹ Светлозар Игов. Йован Христич – Константинос Кавафис. Един балканско-медиетрански интертекстуален сюжет. // *Електронно списание LiterNet*, 04.09.2011, № 9 (142), <https://liternet.bg/publish/sigov/hristich-kavafis.htm>.

РАЗКАЗЪТ ПРИ АНДРИЧ

За разлика от класическия кратък разказ, който има точно определени начало и край, разказът на Андрич като цяло няма нито истинско начало, нито истински край. При краткия разказ с първото изречение се създава затворен и достатъчен сам за себе си свят, така да се каже *ex nihilo*; при Андрич първото изречение най-често само ни показва избора на точка във времето, от която започва нарацията: „На четвъртата година от управлението на везира“, „Откакто Алидеде дойде в Сараево“, „Непосредствено след австрийската окупация“; истинското начало е някъде във времето извън разказа. Нещо подобно представлява и краят. В класическия кратък разказ краят е спускането на завесата над света, който е траял в продължение на няколко напечатани страници и е свършил също толкова изненадващо, както е и започнал, превръщайки се в съвършен символ или формула; при Андрич краят е някаква привилегирована точка във времето – смърт или заминаване, макар ние да знаем, че събитията продължават и след края на разказа, така както са развивали и преди започването му.

Но и в течение на самия разказ Андрич винаги намира начин да ни подсети за времето, което съществува извън границите на разказваната история, което е текло до нейното начало и което ще продължи да тече и след нейния край. Това най-често е разходка във времето в живота на някоя от личностите, чиято цел не се състои само в това да ни открие невидимите дотогава връзки в нечия човешка съдба, а и да ни покаже пътя и начина, по който тази личност е доплувала във времето до началото на разказа. Така героите на Андрич изплуват пред нас от времето и отново потъват в него, времето, което ги донася и отнася също както в *Смъртта в Синановото теке* – разказ, който метафорично съдържа основата на Андричевото изкуство като разказвач: реката донася и отнася тялото на непозната удавница, а и както непознатата жена, която двама мъже гонят, се появява една нощ под прозореца на Алидеде, за да изчезне на следващата сутрин. „Коя е била тази жена? Защо са я гонили? Какво е станало с нея? И как е изчезнала пред портата?“ Такива въпроси трептят на заден план в почти всички разкази на Андрич, в които времето носи хората и техните съдби, изхвърля ги на някой бряг, за да ги хване и понесе отново, или ги оставя.

Оттук е и съвсем естествено защо в тези разкази намираме твърде малко от онова, което обикновено се нарича психология на личността. И това не само защото Андрич разказва за хора, чийто вътрешен живот е сведен основно до една страст или мъка, а и защото виждаме героите му предимно отвън, впечатляващи ни по-малко със своето психологи-

ческо съдържание и повече с ролята, която играят в събитията около себе си. По-точно казано, разказите на Андрич не въздействат като „фикция“ – измислени истории за измислени хора. Животът на неговите герои никога няма онази вътрешна кохерентност, която има животът на личности, намиращи се напълно във властта на разказвача, а точно обратното. Когато разказва за живота на някой от героите си, Андрич го прави по крайно обикновен и пестелив начин, сякаш става дума за някаква биография (*curriculum vitae*), съчинена за официална, което ще рече безлична, употреба, и така неговите герои добиват плътността на действителността и историята, а не плътността на „фикцията“. Това, което знаем за тях, са техните постъпки и Андрич се старее да не разруши деликатното равновесие между тези постъпки (които са видими) и вътрешния живот (който е невидим), равновесие, което разказвачът на „фикции“ най-често нарушава, тъй като за своите герои, сътворени от самия него, знае много повече от нас, та дори и от тях самите. Андрич обаче прави всичко възможно да ни увери, че неговите герои са доплували до него, носени от реалното време на историята, и че ще останат да съществуват в това време и когато разказът сам се отдалечи от тях, както разказът на фра Петър леко се отдалечава от Челеби Хафиз, който остава да седи без лице и крайници, заобиколен от слугите си.

Понеже главният персонаж в разказите на Андрич най-често не е онзи, за когото се разказва: основен персонаж е историята, докато Мустафа Маджар, Челеби Хафиз, везирът Юсуф и останалите са само наноси и тиня на историята, парчета човешки материал, които историята носи със себе си и изхвърля от своето течение на някой внезапен и неочакван завой. А историята, това е „слаба и престаряла държава и общество, което загива“, залязващата Османска империя. Къде още сме чели тези истории за империя, която започва да се разпада, за ужасни и разгарящи се страсти, които обземат и унищожават хората, които живеят в сянката на скорошната разруха? Не сме ги чели при нито един разказвач, чели сме ги при Тацит, който – поне според днешните критерии – не е нито само историк, нито само писател и поради това е може би по-интересен и като историк, и като писател. Андрич не ни разказва за султаните, които поне по онова, което знаем за тях, биха могли да приличат напълно на императорите, описвани от Тацит и Светоний (в историята има един общ език – езика на разпадането); той ни разказва за останките от историята, в чиито животи крахът и разрухата на Империята се отразяват по един ужасен и изопачен начин.

Неочакваните страсти, които обземат героите на Андрич, трудно могат да се обяснят с понятията на индивидуалната психология или с

високо абстрактните понятия на екзистенциалната философия. Алия Джерзелез, който е „прозрял младостта си между Травник и Стамбул“, и синът на протестантския пастор от Копенхаген могат да преживеят една и съща екзистенциална мъка, въпреки че тя извира от съвсем различни места, има различни причини и различна форма. Онова, което е характерно и интересно за личностите при Андрич, са внезапните изригвания, които се появяват в човека, когато започне да усеща, че историята и съдбата го понасят нанякъде, той не знае къде го носят и не може да направи нищо. Това са конвулсии, с които уверява себе си, че не е само предмет, който се носи по повърхността, а е участник и съучастник, субект, както биха казали философите. И затова субектът се появява най-често в изопачен и драстично ирационален вид: понеже човекът усеща, че е станал само обект, че е изхвърлен от течението на историята и е оставен на някой пуст и затътен бряг в покрайнините на империята, която почти се е разпаднала, но която умира с дълга и мъчителна смърт, унищожавайки първо онези, които сама е създала, и тези, които нея са я създавали.

Когато открият, че са само предмети, че историята няма нито разпознаваема форма, нито цел, нито предназначение, героите на Андрич биват обзети или от ирационална страст към унищожение и самоунищожение, или от също така ирационална страст към съзидание. Везирът Юсуф започва да гради мост на Жепа, когато разбира, че битката, която е водил и спечелил, в действителност е напразна и неговата моментна победа не е знак на съгласуването на личната му воля и сила с волята и силата на историята, а е резултат от непознаваеми случайности и капризи, намиращи се извън всякакъв разумен ред на нещата. Съзиждането при Андрич е символичен акт, в който крайната рационалност се допират до крайна ирационалност: рационалността на изпълнението с ирационалността на мистиката на числа и алгоритми (подобно на всички ренесансови строители и строителите при Андрич са питагорейци); рационалността на целта с ирационалността на подтика (когато решава да остави моста без надпис, без печата си и без своя девиз, везирът признава, че изграждането му е било толкова напразно, колкото и победата му в императорския двор). А какво е този мост? Той ще прехвърли реката, която ни отнася, ще се извие над мътното и капризно течение, което нито сме отклонили, нито укротили. Реката продължава да тече, непредвидимо и ирационално, а над нея се издига градеж от камък „както необикновена мисъл, залутана и хваната в камък и путош“.

Това чувство за история и такъв начин на реагиране спрямо историята не са западни; но не са и съвсем източни. В разказите на Андрич

Изтокът присъства по съвсем определен и недвусмислен начин: не като цивилизация, абсолютно противоположна на Запада, а – ако може така да се каже – като негативна картина на Запада. Онова, което на Запад ни се струва като резултат от човешката воля и решение, на Изток се показва като резултат от ирационални капризи и случайности извън човека; онова, което на Запад ни се струва разумно, оформено и целенасочено, на Изток е ирационално, хаотично и напразно; онова, което на Запад е обяснение, на Изток е загадка. И Андрич ни довежда до тази загадка също така сигурно, както другите писатели умеят да разкриват живота на своите герои; неговите разкази не са нито съвършени формули, нито затворени символи: те са въпроси, които задаваме на безмерната тъма на своето съществуване.

Превод от сръбски: **Румен Сариев**
Редактор на превода: **Ничка Бечева**